

УДК 398.838 (=512.145)

**МОРСЬКИЙ ПЕЙЗАЖ В ХУДОЖНІЙ СТРУКТУРІ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ
ФОЛЬКЛОРНОЇ ЛІРИКИ (НА ПРИКЛАДІ ПІСЕНЬ «КЪАРА ДЕНЪИЗ»
ТА «ДЕНЪИЗ ДАЛГЪАСЫЗ ОЛМАЗ»)**

Гуменюк О. М.

*ДБОУ ВО «Кримський інженерно-педагогічний університет», Сімферополь
E-mail: olvity@mail.ru*

У художній структурі кримськотатарської народної пісні важливу функцію виконують пейзажі, які не лише передають чарівність рідної землі, а постають засобом окреслення тонких душевних порухів чи бурхливих пристрастей суб'єктів та об'єктів ліричної оповіді. Тут зустрічаються здебільшого лаконічні, але не раз і розгорнуті описи степів, гір, ущелин, долин, садів, лісів, річок... Серед найбільш характерних – мариністичні образи й мотиви. У пісні «Къара денъиз» («Чорне море») образ безкрайого моря, здається, поданий лише як початковий штрих у двох рядках першого куплету, але заявлене цим штрихом відчуття невсипущої бентеги виразно проймає весь дальший пісенний плін, для якого характерна хвилююча мінливість тривоги і надій. У скріплених ефектними римами чітких дворядкових строфах пісні «Денъиз далгъасыз олмаз» («Моря без хвиль не буває») означаються невимушені поетичні паралелі поміж грайливістю моря й солодкою бентегою любовних почуттів.

Морський пейзаж в кримськотатарській фольклорній ліриці відіграє доволі суттєву роль. Він постає складником промовистого поетичного паралелізму, який сприяє проникливій, метафорично мальовничій передачі бентежних відчужень і переживань закоханого. Відзначена мальовничість, образна яскравість невіддільна від особливої музикальності поетичного тексту пісень, яка виявляється в їх вишуканій ритмічній та звуковій організації.

Ключові слова: фольклор кримських татар, пісенна лірика, пейзаж, мариністика, поезика.

ВСТУП

У художній структурі кримськотатарської народної пісні особливу роль відіграє пейзаж. В одних пісенних творах він постає лише в окремих образних штрихах, в інших подається доволі розлого, слугуючи поетичними паралелями відчужень і переживань ліричного героя. Народна лірична пісня, на що звертає увагу один з її дослідників Р. Музафаров, належить до найбільш вивчених сфер кримськотатарського фольклору [5; 6]. Про неї писали зокрема такі фольклористи як О. Олесницький [7], А. Кончевський [4], А. Рефатов [9], Я. Шерфедінов [8], М. Веліджанов [2], Ф. Алієв [1]. Однак роль пейзажу, зокрема й морського, в образній структурі кримськотатарської народної пісні ще не була предметом ґрунтовного наукового дослідження. Не вдалося належним чином висвітлити це питання і в моїй дисертаційній роботі, зокрема з огляду на доволі жорсткі вимоги щодо обсягу відповідних досліджень [3]. Певною мірою заповнити означену прогалину покликана пропонувана публікація. Мета публікації – відзначити важливу роль мариністики в кримськотатарській пісенній ліриці та проаналізувати під відповідним кутом зору її характерні зразки.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Морський пейзаж фігурує в багатьох кримськотатарських народних піснях. У пісні «Къара денъиз» («Чорне море») [8, с. 120] образ безкрайого моря, здається, поданий лише як початковий штрих у двох рядках першого куплету, але заявлене цим штрихом відчуття неосяжних переживань, невсипущої бентеги виразно проймає весь дальший пісенний плін, для якого характерна хвилююча мінливість тривоги і надій:

*Къара денъиз джол берсе де, кадай,
Джалдамай кечмем, асабай, кадай.
Сен къартаймай, мен ольмий де, кадай,
Ич вазгечмем, асабай, кадай.*

*Къарагъа къара ярашмаз да, кадай,
Шерт болмаса, асабай, кадай.
Тевеккель джигит “ах” демез де, кадай,
Дерт болмаса, асабай, кадай.*

*Эки къолунъ бем-без да, кадай,
Джебингъе де сыймай, асабай, кадай.
Оледжекмен дертингден де, кадай,
Кимселер дуймай, асабай, кадай*

*(Як Чорне море заступить шлях, мила,
Я далі попливу, рідна, мила.
Ти постарієш, а я помру, мила,
Аж доти з тобою не розлучусь, рідна, мила.*

*Чорне чорному не пасуватиме, мила,
Без облямівки, рідна, мила.
Марно не зітхатиме джигит, мила,
Як не буде журби, рідна, мила.*

*Свої руки білі-білісінькі, мила,
Не ховай, рідна, мила.
Помираю з туги за тобою, мила,
Та ніхто й не здогадується, рідна, мила).*

У цій дещо піднесеній і водночас лагідній пісні поетичні паралелі різко не означаються, а радше вгадуються. Це засвідчують і вже згадана ненав'язлива символіка бентежної морської широчіні, і такий доволі несподіваний, можна сказати, абстрактний образ двох чорнот, відсвічених облямівкою (тут можна углядіти певну паралель до тяжких переживань двох закоханих)... На тлі цієї подвійної чорноти особливої, сказати б, графічної виразності набувають білі-

білісінькі (бем-бєяз) руки коханої, на які все хочеться дивитись і дивитись (звідси заклик не ховати їх)...

Вельми своєрідне в цій пісні римування. Можна сказати, що рим як таких тут майже нема. Їхню роль виконує раз у раз повторюване наприкінці кожного рядка лагідне звертання до милої (кадай – сєстрице), яке в кожному другому рядку посилюється звуково й смислово співзвучним йому словом «асабай» (рідна, близька). У першому куплеті до цих проникливих звертань, пройнятих доволі рясним завуальованим вигуком «ай», додаються внутрішньо-міжрядкові рими: Джалдамай – къартаймай. У другому куплеті останні зникають, а в третьому з'являються знову: сыймай – дуймай. Таке посилення прикінцевих тавтологічних співзвуч внутрішніми римами, які то зникають, то з'являються, при тім з'являються відчутніше, безпосередньо примикаючи до згаданих прикінцевих співзвуч (сыймай, асабай, кадай – дуймай, асабай, кадай), нагадує гру морських хвиль, які то вщухають, то все навальніше наростають. Усе це ефектно співвідноситься з передачею душевної бентеги ліричного героя.

Морський пейзаж, суголосний емоційній схвильованості закоханої душі, подається також у пісні «Денъиз далгъасыз олмаз» («Моря без хвиль не буває») [8, с. 113–114]. Тут у чітких дворядкових строфах, скріплених ефектними римами, означаються невимушені поетичні паралелі поміж грайливістю моря й солодкою бентегою любовних почуттів. Відтінювані особливою піднесеністю приспіву, який при тім не втрачає характерної тут грайливості, згадані поетичні паралелі окреслюють легкий ліричний сюжет. Тут оспівується кохання як найдорожчий життєвий скарб і виявляється настійне прагнення досягти порозуміння з милою:

*Денъиз далгъасыз олмаз,
Къызлар сєвдасыз олмаз...*

*Денъиз устюнде далгъа,
Сєни денъишемє малгъа...*

*Денъиз устю далгъалы,
Наслы сєни алмалы...*

*Денъизде ялдар къайыкъъ,
Сєн гузель мангъа ляйыкъъ...*

*(Моря без хвиль не буває,
Дівчат без любові не буває...*

*На поверхні моря хвилі,
Не проміняв би тебе на жодні скарби...*

*Море таке хвиляєте,
Як же тебе до себе прихилити...*

*По морі човен пливе,
Ти, красо, саме для мене...)*

Поетичні паралелі тут, як говорилося, невимушені, різко не означені, що є одним із джерел грайливості пісні, легкості її плину. Однак ці паралелі мають не лише суто емоційне, але й семантичне обарвлення. Скажімо, хвилювання на морі може ускладнити досягнення мети для того, хто пливе по ньому, тож такий образ кореспондується з бажанням ліричного героя всупереч труднощам і тривогам зійтися з коханою, про що зокрема безпосередньо йдеться в третьому куплеті. Промовисті й інші паралелі. Човен і море загалом являють собою гармонійну картину, така ж гармонія уявляється закоханому стосовно його майбутнього поєднання з обраницею серця.

Як зазначалось, ліричний сюжет відтіняється й увиразнюється піднесеним приспівом, пойдяним світлою вірою в це поєднання:

*Ой, ой, яreme де машшалла,
Къавушырмыз ишшалла
(Ой, ой, кохана моя, така чарівна,
Господь, сподіваюсь, поєднає нас).*

Напрочуд багаті співзвуччя прикінцевих рим, підсилені внутрішнім звукописом (не раз повторюється розкішний «ш» та ще й огортається яскравим «а»), надають приспіву особливої урочистості. При тім ця урочистість не перекреслює провідної в пісні жвавості, грайливості, зокрема завдяки подвійному вигуку «ой», яким він починається. Такий вигук у кримськотатарських піснях стрічається досить рідко, значно рідше, наприклад, ніж в українських.

Позначена мальовничою образністю, пройнята жвавою невсипущою грайливістю, суголосною світлим переливам морських хвиль, пісня «Денъиз далъгъасыз олмаз» поетизує молодецьку завзяття, щирість любовних почуттів.

Як і більшість інших кримськотатарських любовних пісень, ця пісня найчастіше трактується як юнацька, але вона може виконуватись і від дівочого імені, тим більше що другий рядок першого куплету говорить про те, що насамперед дівчат немає без любові.

ВИСНОВКИ

Розглянуті пісні засвідчують, що морський пейзаж в кримськотатарській фольклорній ліриці відіграє доволі суттєву ролі. Він виступає засобом промовистого поетичного паралелізму, який сприяє проникливій, метафорично мальовничій передачі бентежних відчужень і переживань закоханого. Відзначена мальовничість, образна яскравість невіддільна від особливої музичальності поетичного тексту пісень, яка виявляється в їх вишуканій ритмічній та звуковій організації.

Морський пейзаж доволі часто фігурує в любовних піснях кримськотатарського фольклору. Окрім вищезгаданих тут можна назвати й такі пісенні перлини, як «Къара денъиз устюнде» («Чорне море бушує»), «Кок денъиз кенарында» («Край

берега синього моря»), «Шу Ялтадан» («Оце з Ялти»), «Ялтанынь багчасында» («В ялтинськім саду») та інші. Мариністичні образи й мотиви відіграють суттєву роль і в художній структурі інших жанрово-тематичних циклів кримськотатарського пісенного фольклору, наприклад в емігрантських піснях. Тут маємо широке поле для дальших досліджень.

Список літератури

1. Алиев Ф. М. Антология крымской народной музыки – Кырым халкъ музыкасынынъ антологиясы / Ф. М. Алиев. – Симферополь: Крымское уч-пед. гос. и-во, 2001. – 600 с.
2. Велиджанов М. Кырымтатар халкъ йырларынынъ сѣзлери акъкъында / Муртаза Велиджанов // Кырымтатар халкъ йырлары / Ил. Бахшыш, Э. Налбандов. – Акъмесджит: Таврия, 1996. – С. 5–57.
3. Гуменюк О. М. Любовна лірика в кримськотатарському пісенному фольклорі: тематичні мотиви, особливості поетики: автореф. дис. ... к. філол. н., 10.01.07 – фольклористика / Гуменюк Ольга Миколаївна. – К. : НАН України, І-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – 20 с.
4. Кончевский А. К. Песни Крыма / Собраны и записаны А. К. Кончевским. – М., 1929. – 50 с.
5. Музафаров Р. Об изучении фольклора крымских татар / Р. Музафаров // Советская тюркология. – Баку, 1970. – № 6. – С. 110–113.
6. Музафаров Р. Очерки фольклора тюркоязычных народов: Автореферат дис... д. филол. н. / Рефик Музафаров. – Баку: Академия наук Азербайджанской ССР, 1967. – 28 с.
7. Олесницкий А. Песни крымских турок. Текст, перевод и музыка / Алексей Олесницкий; Под ред. Вл. Гордлевского. – Москва: Лазаревский и-т восточных языков, 1910. – 85 с.
8. Шерфединов Я. Звучит кайтарма – Янърай къайтарма / Ягъя Шерфединов. – Ташкент: Изд-во л-ры и и-ства им. Г. Гуляма, 1979. – 232 с.
9. Refatov N. Qъгъm tatar halq musikas / N. Refatov // Refatov N. Qъгъm tatar jъrlagъ / N. Refatov. – Qъгъm devlet nesrijatъ, 1932. – 52 + 98 b. – B. 13–20.

**МОРСКОЙ ПЕЙЗАЖ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ СТРУКТУРЕ
КРЫМСКОТАТАРСКОЙ ФОЛЬКЛОРНОЙ ЛИРИКИ (НА ПРИМЕРЕ ПЕСЕН
«КЪАРА ДЕНЪИЗ» И «ДЕНЪИЗ ДАЛГЪАСЫЗ ОЛМАЗ»)**

Гуменюк О. Н.

В художественной структуре крымскотатарской народной песни важную функцию выполняют пейзажи, которые не только передают очарование родной земли, но и являются средством отображения тонких душевных движений или же бурных страстей субъектов и объектов лирического повествования. Здесь встречаются преимущественно лаконичные, но не раз и весьма пространные описания степей, гор, ущелий, долин, садов, лесов, рек... Среди наиболее характерных – маринистические образы и мотивы. В песне «Къара денъиз» («Черное море») образ бескрайнего моря, кажется, выразительно представлен лишь как вступительный штрих в двух строках первого куплета, но заявленное этим штрихом ощущение неусыпной тревоги выразительно пронизывает все дальнейшее песенное течение, для которого характерно волнительное чередование тревог и надежд. В скрепленных эффектными рифмами четких двустрочных строках песни «Денъиз далгъасыз олмаз» («Моря без волн не бывает») означаются ненавязчивые поэтические параллели между игривостью моря и сладостной тревогой любовных ощущений.

Морской пейзаж в крымскотатарской фольклорной лирике играет довольно существенную роль. Он предстает составной частью красноречивого поэтического параллелизма, содействующего проникновенной, метафорически живописной передаче пылких ощущений и переживаний влюбленного. Отмеченная живописность, образная яркость неотделима от особой музыкальности поэтического текста песен, которая проявляется в их изысканной ритмической и звуковой организации.

Ключевые слова: фольклор крымских татар, песенная лирика, пейзаж, маринистика, поэтика.

**THE SEASCAPE IN THE ARTISTIC STRUCTURE OF CRIMEAN TARTAR
FOLKLORE LYRICS (BY WAY OF EXAMPLE THE SONGS “THE BLACK SEA” AND
“THE SEA IS NOT WITHOUT WAVES”)**

Humeniuk O. M.

The sceneries play an important function in the artistic structure of Crimean Tartar folk song that not only reveal the charm native land, but are means of representation delicate emotional impulse or violent passions of individuals and objects of lyric narration. There are mainly laconic but more than once and quiet vast description steppes, mountains, dongas, valleys, gardens, forests and rivers... Among them the most distinctive are seascape images and motifs.

The image of boundless sea seems expressively represented only as an opening trait in the two lines of the first couplets in the song “Kara Deniz” (“The Black Sea”), but according this trait feeling of vigilant anxiety expressively runs through all further song current, which is typical of disturbing interchange of anxieties and expectancies. The unobtrusive poetic parallels between frivolous sea and delightful anxiety of love feeling are bound with effective rhymes of efficient verses of two lines in the song “Deniz dalgasys olmaz” (“The Sea is not without Waves”).

The seascape plays rather important role in the artistic structure of Crimean Tartar folklore lyrics. It provided the element of expressive poetic parallelism, which is conducive to heartfelt and metaphorical picturesque of lover’s passionate feeling and worry. Marked picturesqueness and figurative brightness are inseparable from particular musicality of poetic lyrics that is appeared in their refined rhythmic and sound organization.

Keywords: Crimean Tartars’ folklore, lyric song, scenery, seascape, poetic.